

על ידי צה"ל באמצעות הדיבורים על שיקולים "הומניטריים", באמצעות "יחידות הומניטריות" שהצבא הקים, וכן באמצעות קשר עם "ארגונים הומניטריים בינלאומיים", שלדעתה משתפים בכך פעולה עם הכיבוש. המסקנה האירונית של סרטה היא: "אין רעב בפלסטין וגם לא יהיה..." הרעב, לדבריה, הוא האירוע שלא היה, הוא האסון הבלתי נראה המתרחש יום ביום בשטחים.

אריאלה אזולאי מנסחת את דבריה המהוקצעים בלשון הדימויים הפוסטמודרנית, אולם, גם היא נמנעת מלומר מפורשות מהי המסקנה החד משמעית העולה מהם. היא אמנם השוותה בין "ההומניטריים" לבין "הסרבנים", ואמרה כי "ההומניטריים" ממשיכים לשרת (כדי להקל על האוכלוסייה הכבושה, המחסומים וכדומה, לטענתם) בעוד "הסרבנים" מסרבים, וברור להיכן נוטה דעתה. אבל האם באמת זה אותו דבר כשמדובר במוזן, בגדים, תרופות? האם הסיוע ההומניטרי רע מעיקרו ומוטב שלא יוגש כלל (בבחינת ככל שירע כן ייטב)? ואם זו אכן דעתה, האם היא מוכנה לומר אותה בגלוי לארגונים כמו "תעאיוש" (ארגון יהודי-פלסטיני המארגן מדי פעם גם משלחות סיוע לשטחים), או לערביי ישראל המגישים סיוע כזה לאחיהם בשטחים? תשובה מפורשת לא שמעת.

סיפור "נכבה" ציוני?

יש בעיה מתמשכת עם סקירת ספרים במוספי הספרות. איני מקנא במבקרים שצריכים לסקור ספר או שניים בשבוע, ב-300 מילה. כך, למשל, את מחצית רשימתו על ספרו החדש של אלי שרייבר (חתולי) **מותק** (ידיעות אחרונות, ספרי חמד; סדרת פרוזה בעריכת עליזה ציגלר, 278 עמ', 2003) מבזבז יורם מלצר (מעריב 11.04.03). על זיכרונות מספרים קודמים של המתבר, ורק את המעט שנותר הוא מקדיש לספר החדש. על ספר זה הוא כותב: "הסיפור הקצבי והמצחיק, הכתוב בלשון רעננה, טבעית ויצירתית, איננו דן רק בבעיה אישית היפותטית, ואפילו לא בשאלת המשיחיות המאיימת פעם נוספת לגרום לעם ישראל שטף דם במוח, הדיון שלו הוא בשאלה למי שייכת ההיסטוריה היהודית ולמי שייך היהודי הפרטי... זהו הציר שעליו מתרוצצת עלילת הרומן המותח, המצחיק והמטריד הזה. מעשה טרוריסטי מבורך בחברה הישראלית, המנסה להיאחז במחשבה שיש ביכולתה לבלוע את המשיחיות ולא למות מן ההרעלה". הבעיה בתיאור זה, השאוב ברובו מדברים

מעל הנאמנות לחוק, המדינה באירופה לאחר מלחמת העולם הראשונה עוברת טרנספורמציה, כולם רוצים להיות בעלי לאומיות, אפילו במחיר ויתור על אזרחות. האומה כבשה את המדינה עוד לפני שהיטלר הכריז "צודק הוא מה שטוב לעם הגרמני" (מסכם לאור במילותיו שלו את השקפתה של ארנדט). אחת התוצאות של המצב החדש היא

חנה ארנדט

היווצרותה של קטגוריה חדשה: "פליטים". זכויות אזרח מובטחות רק על ידי חברות באומה. לעומת המצב הקודם (שבו כולם היו נתיני המלך) מתגלגל הסובייקט באזרח, שעיקרון הלידה הוא עכשיו מקור זכויותיו. במקום "זכויות אדם" יש "סיוע הומניטרי". זוהי תמצית ביקורתה של ארנדט (בניסוחו של לאור) על המודרניות. אם הבינותי נכון, הרי מבחינה זו אין הבדל בין מדינת-אומה, מדינת-לאום, ואף מדינת-כל-אזרחיה (בנוסח ארצות-הברית, למשל), כי בכל המדינות הללו ייתכנו חסרי אזרחות, דהיינו פליטים, שהעולם המודרני מוצף בהם. ואם, אכן, זה המצב, אם הקלקול שבמודרניות הוא כל כך מהותי, השאלה היא לאן הולכים מכאן? קופצים לאחור אל המונרכיה האבסולוטית, או אל העתיד של הקהילה האנרכיסטית? תשובה על כך לא ניתנה.

מה שמחבר בין שני הכנסים הוא עניין "האזרחות" (עליו דיבר עדי אופיר) והעניין "ההומניטרי" (עליו דיברה אריאלה אזולאי). מכיוון שטרם קראתי את ספרם, אסתפק בדבריה הקצרים של אזולאי "רלי" בפי מכריה, שבחרה בדברי תשובתה למתדיינים (ד"ר ענת בילצקי וד"ר מיכל בן נפתלי) לספר על הפרויקט העכשווי שהיא עובדת עליו, סרט תיעודי הקרוי "שרשרת המוזן", העוסק בשאלה "האם יש או אין רעב בין הפלסטינים?" כל הגורמים (הרשמיים בישראל) העוסקים בנושא קובעים, כי "אין רעב", אולם קביעה זו, לדבריה, מסתירה את האמת. האמת מוסתרת

מכל - שהרגיו לא מעט יהודים בארץ ובעולם; בתחילת דרכה היתה ציונית ואחר כך נעשתה מבקרת הציונות; היא חששה שהקמת מדינה יהודית תהיה אסון לישראלים ולפלסטינים כאחת, ותמכה בפתרון של מדינה-דו-לאומית. המרצה הראשון, יצחק לאור, ואילו בלבד אתייחס, הרצה על הנושא "אף מילה על ציונות: חנה ארנדט ולאומיות". כבר מכותרת ההרצאה ניתן להבין כי אפשר לגזור את ההתנגדות לציונות מצדם השקפתה על הלאומיות בכלל. ובאמת, היתה זו הרצאה פוקחת עיניים מכיוון שהאירה גם את עיקרי עמדתו העקרונית של לאור עצמו, הבאה לביטוי גם ביצירתו הספרותית, ובעיקר ברומנים שלו (**עם מאכל מלכים**, **ועם רוחי גווייתי הנה אדם**) המרבים לעסוק בהתפוררות זהות הישראלית, האישית והקולקטיבית.

על הגותה של ארנדט בשאלות אלה אמר לאור לפי רישומי (דעותיה, דעותיו, וכן דעותי, מטבע הדברים מתערבים קצת, אך חשיבות העניין בעינה עומדת): למדינת-האומה האירופית היו חיים קצרים, מהמהפכה הצרפתית ועד מלחמת העולם הראשונה. היא התמוטטה מרגע שהפכה מדינת-האומה - באנגליה, צרפת וגרמניה - מדינה כובשת, ברגע שנוצר קרע בין הליברליזם לאימפריאליזם, בין מושג הטריטוריה לבין מושג ההתפשטות. לאומיות של דבר, הפגם מהותי יותר והוא קיים במדינת-האומה כבר מרגע כינונה במהפכה הצרפתית עצמה.

לאור הדגיש כי בחר לתרגם את המונח nation state "מדינת-אומה" ולא "מדינת-לאום", ולא בכדי. אם כי מהותית אין בעברית הבדל ביניהם (לפחות לפי מילון אבן שושן), הרי בעוד שמהשם "לאום" אפשר לגזור "לאומי" ו"לאומיות", הרי לשם "אומה" אין נגזרות כאלה, וזה הולם יותר את השקפתה של ארנדט, שהמליצה לאומות להימנע מלפתח לאומיות, שבה, ולא במדינה בתור שכזאת, היא רואה את מקור הרע. (לאור סבור שארנדט ממשיכה בנקודה זו את רוזה לוקסמבורג שביקרה את לנין בשאלה זו). מדינת-האומה המודרנית, לדבריה, היא היורשת של המונרכיה האבסולוטית שקדמה לה. הטרגדיה היא בכך שהאומה החליפה את מושג הריבון (המלך), במושג של רצון העם, וככך הפכה את המדינה ממכשיר של חוק (שכולם שווים בפניו) למכשיר בידי האומה. באין מונרך, הקשר בין האזרחים הופך לקשר לאומי [במקום הקשר הווסאלי בין נתין לאדון - ע.ל.]. הלאומיות היא ביטוי לעיוות של המדינה; זכויות אדם נאכפות, מכאן ואילך, רק באמצעות זכויות לאומיות, הנאמנות לעם ("פולקס"), היא כעת

מהמחזור ועתה מקבלים רק דולרים, יורו, פרנקים שוויצרים, קרונות, ינים, זלוטים ותלושי מזון; כאשר הוא יוצא לשוטט קצת ברחבי העיר הוא מגלה כי "חמישים מטרים אחרי מלון קינג דייוויד וימק"א נחסם הכביש בשקי חול ובלוחות פח גלי" (עמ' 205).

הקיצור, דומה שירושלים חזרה אחורה בזמן, לימי חלוקת העיר בטרם איחודה ב-67, או אף למלחמת השחרור בשנת 48. תיאור העברתם של חולי הגפוש למקום אשפוז חדש, בשיירה עם אוטובוס משוריין, בכביש העולה לירושלים דרך קיבוץ צובה ורמת רויאל, שם נפתחת עליהם אש מצד פורעים ערבים ההורגים בהם (עמ' 222), כאילו לקוח מתיאור השיירות לירושלים בתש"ח. מצד אחר, זו יכולה באותה מידה להיות גם תמונה אפוקליפטית עתידית, של כיבוש הארץ מחדש על ידי הערבים.

אלדומי, המספר בגוף ראשון, אומר: "שכבתי על הגב, מביט ברקיע ממעל ומהרהר באשמתי. לא פקפקתי בה. באשמתי היתה הארץ למשיסה. אשמתי היא שלא העברתי אותה שלוהו, בוטחת ונטועה על פלגי מים לבני ולבני בני. אם אתן את הדין על משהו, על זה אתן" (עמ' 224). הסימנים כי לפנינו רומן סאטירי-פוליטי, המשלח את חצי ביקורתו (שלא כמקובל) בשמאל דווקא, הולכים ומתרבים בחלקו האחרון. לא אוכל לעמוד כאן על כולם, אבל אציין את המפורשים יותר. בעודו שוכב שם על גבו, ממתין לערבי שיבוא ויהרגו, מהרהר אלדומי בחברו "יוזי הוירטואוז", שנהג לעשות פרודיות על סגנונות ספרותיים שונים (של יזהר, עמיחי, יהושע ועוד) כאשר על חבריו הוטל לנחש את מי הוא מחקה. וכך נזכר שם אלדומי בעיני רוחו בחיקויים על ש"י עגנון, לאה גולדברג, אורי צבי גרינברג ("משורר לרוחני" - הוא אומר) כשגם שמו של דויד גרוסמן צץ לפניו. אבל שם זה מעורר את התנגדותו: "לדויד גרוסמן טווס הצדקנות ולחבר מרעיו משלשלי ההתחסדות לא הסכמתי לתת פתחון פה. זכרתי להם את התרפסותם בפני מבקשי רעתי, ומספרותם הצהובה לא התעורר בי חשק לצטט ברגע היותר משמעותי בחיי" (עמ' 226). דומני שאלה דברים מפורשים למדי, כולל אזכור לספר **הזמן הזה** של גרוסמן, שקשה לפקפק במשמעותם.

הרומן עצמו נחתם במעין מסע "שיבה" טרגי לארץ של גיבוריו. לא רק מותק שבה מאנגליה, ולא רק עומר שב מקובה (אבל "פידל קסטרו אוהב אותך", אומרת לו אוהבתו אדלפי, עמ' 264), אלא בסיפור סמלי ומצמרר ששמו "הביתה, הביתה", על הילד ירמי, העוקר 12 משיניו, כמספר שבטי ישראל, כדי לסחוט מאמו יעל את הבטחת השיבה מקופנהגן

(בהמשך אומר המספר: "על הלוויית אשתי חבל להשחית מילים מכיוון שכל ההלוויות דומות"). ואילו כשהוא מגלה מודעת אבל בעיתון מטעם הממשלה הוא מעיר: "מצאתי שממשלת ישראל על כל פלגיה מתאבלת על אשתי. רווח לי". אלדומי עצמו נפצע קשה. הוא מועף בהתפוצצות ונוחת על יתד עץ מחודדת. הוא מפונה לבית חולים ואחר כך לבית מלון בירושלים, שם הוא גם פוגש את מותק ומתנה עימה אהבים לפני נסיעתה לאנגליה, ולמעשה נוטש את ההתנחלות. בכך לא תמה סאת תלאתיו של איוב ישראלי זה. ביום האזכרה לאשתו נרצחים בנו אלחנן, אשתו לילי ושתי נכדותיו, באירוע שהוא ספק פיגוע, ספק חיסול חשבוניות בנוסח המאפיה, כשמערבל בטון יוצק תכולתו על מכוניתם לאחר שנפגעה. "איש וביתו נמחו ביום השלושים לאשתי", אומר המספר. למעשה, כל מה שסופר עד כאן, הוא אך הקדמה להמשך. אלדומי מנסה לשים קץ לחייו בבליעת כמוסת רעל, ומאושפו בבית חולים לחולי רוח. מכאן ואילך הופך הסיפור הזוי ופרוע, וטעון משמעויות הרבה יותר. נתעכב עליהן בעיקר:

מרגע שמשתחרר אלדומי מבית החולים (עם אבינועם פיירברג - "לאן?"), הזמן כאילו זורם אחורה. הוא מבקש לשוב למלון "עדן" בו התאכסן לפני האשפוז, ומגלה כי מלון זה שוב אינו קיים, ובמקומו ניצב עתה מלון "אוניברסל אל-קודס", המשמש את סוכנות הסעד לפליטים של האו"ם כשדגל אונר"א מתנוסס מעליו; כשהוא מנסה לבקר בגלריה, שהיתה פעם בבעלותו, מתברר שאיש מהבעלים החדשים אינו מכיר אותו; הוא מושך חמשת אלפים שקלים מכספומט, אולם כאשר הוא מבקש לו חדר במלון אחר, מלון "פנסיון", נאמר לו כי שטרות אלה כבר יצאו מזמן

חלקיים על גב העטיפה - ["מותק, רווקה פרועה בת 34, יולדת את תינוקה עלום האב באנגליה, אליה היא נמלטת לאחר האירועים הרצחניים בארץ. בטקס ברית המילה התינוק פוצה את פיו בוחר לעצמו שם והופך עבור יהודי התפוצות למשיח קטן. אלא שמותק מסרבת לראות בתינוקה רכוש הכלל ולחלוק בו עם אחרים"] - איננה בכך שאינם נכונים, אלא שבהיותם כל כך כלליים הם מאפשרים כל פרשנות שנרצה, בשעה שהרומן "המותק, המצחק והמטריד הזה", ואכן הוא כזה, ממוקד, לדעתי, פוליטית באופן חד משמעי בהרבה.

לאמיתו של דבר דמותה של מותק הפיתום (המדברת מבטנה וכולם סבורים שזה התינוק שמדבר), שסיפורה מתרחש באנגליה, חשובה הרבה פחות מדמותו של צבי אלדומי, בעל גלריה ומתנחל, שסיפורו מתרחש בישראל. אלדומי, כנראה אביו עלום-השם של התינוק המדבר, ידידו של הצייר ראובן ברזל, אביה של מותק, ואביהם החוקי של אלחנן, אוהבה הראשון של מותק ושל אחיו, עומר, המפליג עם אדלפינה לקובה, הוא דמות מטורפת, הזויה ואקסצנטרית, הנושאת בעיקר נטל המשמעות של הסיפור: לאחר שעסקיו בגלריה אינם משגשים (אלדומי מתאמץ לקדם את מכירת ציוריו של ראובן ברזל, אבל לא ניכנס כאן לפרשת הציורים אף שהיא חלק חשוב בהמשך), הוא מוכר את ביתו בירושלים ועובר להתנחלות "גבעונה", לאו דווקא ממניעים לאומניים בתחילה. עם זאת, חודשים אחדים לאחר המעבר "פרצו המהומות ולאחר מכן המלחמה" (עמ' 113). אלדומי נעשה מכור לפיגועים: "גבר הצמא לאסונות במינון גבוה יותר ויותר, לריגושים חזקים ולהסתכנות" (עמ' 144). גבעונה עצמה מותקפת ואחד מתושביה נהרג. (כמה מהדפים המרשימים בספר מוקדשים בעקבות כך לתיאור זיכרון אביו המת של אלדומי, איך הוא מסיר ממנו את התכריכים, ומוציא את צמר הגפן מחורי הגוף, [עמ' 147-150], שהמת של גבעונה מעורר בו). האירועים הללו, וכן פעולות התגמול של המתנחלים בדיר-א-סנעה, כמו משיבים את אלדומי לחיים: "דפיקות הלב שלי הואצו, החיוך שב לשפתיים החרבות, לא היה עוד עלי לחשוב על צרותי הקטנות" (עמ' 151). ככל שמתגברים האירועים האלימים, מתגבר גם הריתמוס האלים והציני של הסיפור. שלושה ערבים רעולי פנים מתפרצים לביתו של אלדומי, הורגים את אשתו, ומפוצצים את ביתו. התיאור אינו מחמיץ גם היבטים סרקסטיים של האירוע: "ואז, כנראה, תפס אותה אחד מהם בשיער ראשה ומצא בידו פיאה, מה שקרוב לוודאי בהביל אותו עד מוות והוא צרח וקילל..."

פרסום ראשון

לבנימינה. אמו לא ששה לשוב. מדבריה מתברר שגם אין בדיוק לאן:

"אל תנדנד, השיבה אמו העצבנית... אין יותר בנימינה. היתה. וגם אין זיכרון-יעקב ואין בת-שלמה ואין מעגן-מיכאל. היו" (עמ' 251).

הילד מזקין בן לילה ושיער ראשו מלבין, אך אינו מוותר. הוא אוסף ילדים ישראלים יורדים מכל ארצות הפזורה למסע שיבה (מדומה) לארץ ישראל. בסופו של דבר הם מגיעים לחוף יפו והוא מגיע לבנימינה (הקרובה, כזכור, על שמו של בנימין זאב הרצל), אולם בבית בו נולד ואותו עזב בגיל חמש, מתגוררת עתה משפחה פלסטינית: פאטימה וחאלד, וילדיהם סעיד וסעידה, רשיד וראשידה, איסמעיל ואיסמעיליה (עמ' 261).

הספר כולו מסתיים באקורד אפוקליפטי קודר. אלדומי אינו זוכה לפגוש ממש את בנו עומר. המצב בארץ הוא מצב חירום. רמקולים ברחובות מכריזים היכן ניתן להשיג מזון ודלק. נשמעות ריות והתפוצצויות, אולם האנשים כבר אדישים ואפילו אינם מפנים דרך לאמבולנסים. על לוחות המודעות, סביבם מצטופפים התושבים, מתפרסמות רשימות ההרוגים, הפצועים והנעדרים.

גימה אופטימית יחידה שוורת מותק לסופו של הסיפור. היא נכנסת להריון בהפריה מלאכותית, אף שעתידי מזהיר לה ולבנה החדש, לא נראה באופק.

"פלדה כחולה" ו"תותח"

ערב חג העצמאות זופתי קצת בין תוכניות החג בערוצים השונים. בערוץ 8 שרו:

פלדה כחולה היא השמים
כבשן אדום הוא לכבי
היום אשרוף שרידי הליל
בלהבות של מכאובי...

בערוץ 2 שרו:

אתה תותח
אין אין עליך
מתה עליך
אתה הגדול מכולם...

מבלי להיות שיפוטי, אני סבור ששני טקסטים אלה יכולים לשמש יסוד למדד כלשהו, נאמר מדד תרבות או עצמאות. בדומה למדד יוקר המחיה, ניתן לייסד את מדד יוקרת המילה (או זילותה) למוד בו את הישגינו ב-55 שנות מדינה. שנדע מהיכן התחלנו, לאן הגענו, ובכמה עשרות ומאות אחוזים צמחנו. ■

הילי חרס עמדו

על קו שבור במסלול

ההמראה,

ולשוגי לקקה את שלולית הנפט.

השירים שלי היו אז מטוסי נגר

בתוך צריפי עיניך

ומחשבותי עפו

אם כפות ידינו לא היו קעורות

כיצד היינו קוראים לכדורי

השלג?

ירח

אחת לחדש מכרסם אלהים

את הלבנה

שבצפרניו

ירח מתפורר כמו לשקית תה

שתתמוסס היטב בשמי הפורצלן.

אביב/ רגע שאחרי נפילה

לו ידע הקיץ

כמה מתוק אבטיח

היתה הרוח גרעינים

בשדה השאלה

היתה האבן מחוג מלוח

הארץ יושבת כל

גרגר

בענן גרוס;

ואדם צריך את הנשרים

שיזכירו לו

ויציאו את הלחם מן הארץ

יש רכבות שעוברות דרך

בורות. את הבורות האלו חפרו

עקבי ילדה בכל פעם שהגיעו

רגליה לאדמה

יש רכבות שגם הן מת-נד-

נדות. כאן, רכבת הגרבינים שלה

לא הפתיעה שום נוף ולא היתה במקומות

אותם תרו אצבעותי.